

Національні та запозичені терміни в медичній терміносистемі української мови

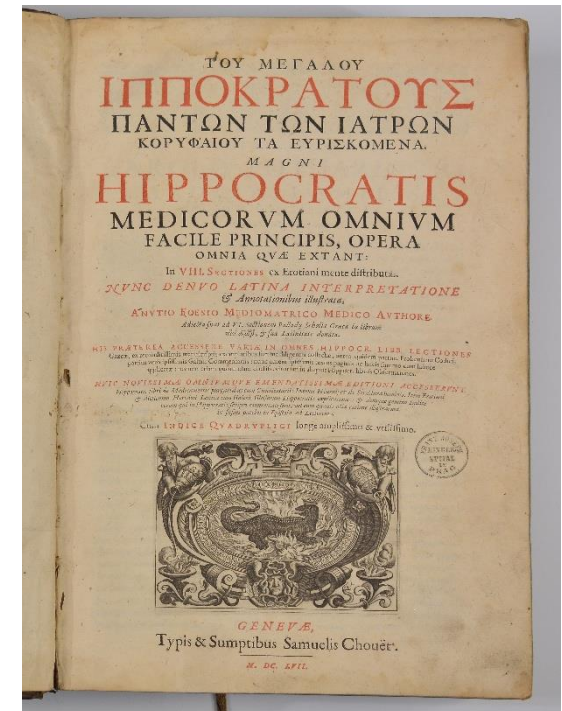

кандидат філологічних наук, доцент
ГЕРМАНОВИЧ ГАЛИНА ОСТАПІВНА

Медична термінологія вперше була систематизована давньогрецьким вченим Гіппократом

у праці «Corpus Hippocraticum», яка стала поштовхом до розвитку наукової термінології багатьох мов світу, зокрема й української, яка успадкувала найменування на позначення медичних реалій, напр.: *амбліопія, герпес, карцинома, парез* тощо.

З творів Аристотеля були запозичені такі терміни, як *глаукома, екзофтальм, лейкома, ністагм* тощо. Відомо, що лікарі Александрійської медичної школи Герофіл та Еразистрат вводили в медичний обіг штучні, спеціально створені найменування. Грецька мова включно до кризи античного світу фактично виконувала функцію міжнародної мови медицини.

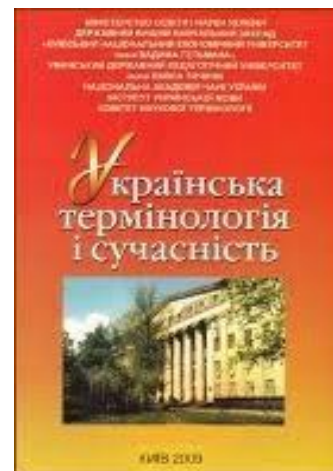

- Сучасна українська медична терміносистема досягла найбільшого ступеня інтернаціоналізації порівняно з термінологією інших наукових галузей завдяки впливу двох класичних мов античного світу – давньогрецької та латинської.
- Запозичення слів грецького походження відбувалося внаслідок безпосередніх торгово-економічних зв'язків східних слов'ян з Грецією та її колоніями на Чорноморському узбережжі. Упродовж XV–XVII ст. у школах було запроваджено грецьку мову як одну з основних предметів навчання. Запозичення з грецької мови в цей час потрапляють до української мови здебільшого через посередництво інших європейських мов: німецької, польської, французької. У медицині з'являються запозичення-грецизми: *анемія, бактерія, мікроб* тощо.
- Латинізми в мову східних слов'ян потрапляють у X–XI ст., головним чином, через німецьку мову. Але найбільша маса латинських запозичень з'явилася в українській мові впродовж XV–XVI ст. – доби, коли латинська мова стала однією з основ міжнародного фонду європейських мов, а також була мовою науки та освіти, зокрема, в освітніх закладах України. У цей час в українську мову входить чимало термінів на позначення біологічних понять та частин організму: *альвеола, вакуоля, вена, капіляри*; терміни на позначення дій та процесів: *аглютинація, адаптація, вакцинація, вегетація, дисиміляція, експеримент, ін'єкція, стерилізація* та багато інших; назви речовин: *вітамін, фермент*; назви хвороб, запальних процесів, стану організму: *авітаміноз, ботулізм, гангрена, депресія, радикуліт* та інші.

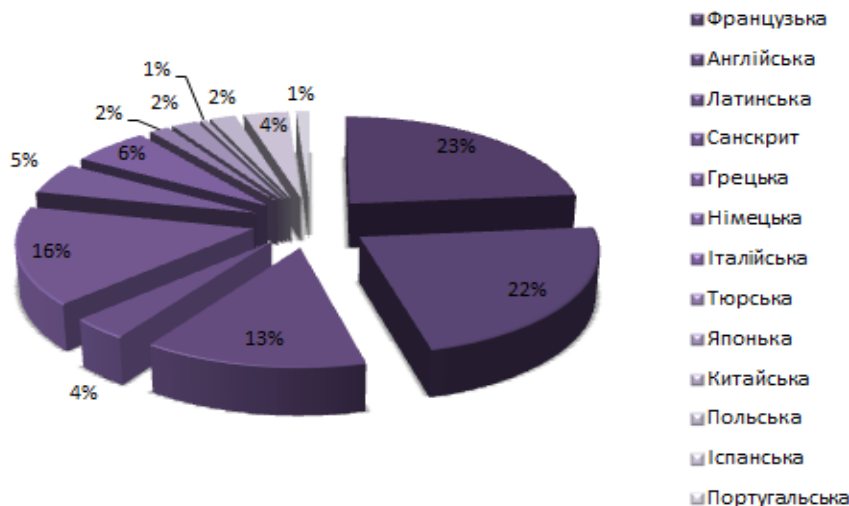
- Останнім часом дуже гостро стоїть питання вживання іншомовних та національних термінів, їхня взаємозаміна в терміносистемах. Цю проблему в різних терміносистемах вивчали: В. Акуленко, О. Боровська, М. Годована, П. Гриценко, С. Караванський, Т. Кияк, І. Кочан, Н. Овчаренко, М. Павловський, Л. Пиріг, І. Процик, П. Селігей, Л. Симоненко, Б. Слабий, С. Соколова, З. Таран, Б. Фуртак та інші.
- Г. Антонюк досліджувала питання співвідношення національного й інтернаціонального в суспільно політичній термінології сучасних національних мов та довела, що тенденція до інтернаціоналізації суспільно-політичної термінології виявляється в тісній взаємодії інтернаціоналізмів із національно-мовними елементами, у встановленні нових словотвірних відношень та лексико-семантичних зв'язків (Антонюк, 2002).

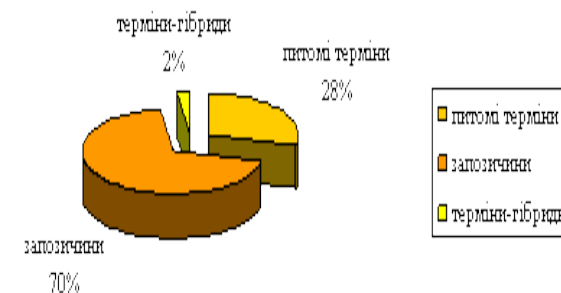

- Дисертаційна робота Л. Архипенко «Іншомовні лексичні запозичення в українській мові: етапи і ступені адаптації (на матеріалі англізмів у пресі кінця XX–початку XXI ст.)» (2005) присвячена вивченню проблеми адаптації іншомовних лексичних запозичень в українському мовному середовищі, виділено три етапи освоєння запозичення (етап початковий, етап поглиблений, етап повного освоєння), проаналізовано причини запозичень, а також авторка намагалася оцінити ставлення сьогоденішнього суспільства до іншомовних лексем (Архипенко, 2005).

Кількісний розподіл слів іншомовного походження за мовною належністю

Співвідношення латинської та запозиченої термінології

- Неодноразово порушувала питання національного та інтернаціонального в термінології І. Кочан («Іншомовні слова: кальки чи національні відповідники?» (2009), «Міжнародні терміноелементи в системі науково-технічних термінів» (2000), «Проблема національного і запозиченого в термінології» (2012), «Термінологія: національна чи міжнародна?» (2009). Авторка названих праць наголошувала на потребі відповідального ставлення до чистоти рідної мови, зокрема наукової. «На порядку денному постали справи кодифікування, тобто систематизування, унормування терміносистем. Проблема співвідношення національного й запозиченого у мові була і є актуальною. Це зумовлено тим, що на зламі століть у нашу мову влилося чимало англіцизмів та американізмів, які почали витісняти питомі українські слова. Вливаються вони бурхливим потоком і в терміносистеми. Однак не можна цілком замінити всю національну термінологію запозиченою, хоч би якою найдосконалішою вона не була» (Кочан, 2009: 8).

- Т. Рудакова в статті «Іншомовні лексичні запозичення та проблема їхньої доцільності у витлумаченні вчених ХХ–ХХІ ст.» описала про доцільність запозичень загалом. Звернула увагу на наявність в мовно-інформаційному просторі російської та англійської мов – стимуляторів масового проникнення іншомовних слів у повсякденний і професійний ужиток. Зафіксувала виникнення занепокоєння науковців і широкої громадськості щодо якості українського мовлення. Виявила позитивне ставлення до запозичень лише за умови доцільності їхнього входження в мову-реципієнт, в інших випадках науковці намагаються усунути запозичені лексичні одиниці методом відбору класифікованих та семантизованих неолексем, очистити рідну мову від зайвого та недоречного лексичного матеріалу. У роботі акцентовано увагу на розрізненні понять англізм, іншомовне та запозичене слова (Рудакова, 2013).

- У статті «Іншомовна лексика в українському мовленні: Чи можна (і чи треба) обходитися без чужомовних слів?» (2002) Б. Степанишин описує чужомовну термінологію, зокрема медичну, і дотримується думки, що не потрібно використовувати іншомовну лексику, якщо є українські лексеми. Науковець пропонує надавати перевагу українським термінам перед такими запозиченнями: *вакцинація* – *щеплення*, *гіпноз* – *навіювання*, *дефект* – *вада*, *індиферентний* – *байдужий*, *інтернаціональний* – *міжнародний* та інші (Степанишин, 2002).

Лексика української мови за походженням

- ✓ Лексика української мови поділяється на дві групи – споконвічно українська і запозичена.
- ✓ Споконвічно українська лексика формувалася у такій послідовності: Індоевропейська → праслов'янська → східнослов'янська → власне українська.
- ✓ Запозичені слова поділяють на: запозичення зі слов'янських мов та запозичення з неслов'янських мов.

- І. Фаріон порушує питання про «явища англоварваризації в освітньонауковій сфері як комплексу позамовних чинників, що створюють умови для нав'язування англійської мови та англізмів під прикриттям начебто необхідних і корисних явищ глобалізації освіти» (Фаріон, 2020), в статті «Анломовний наступ в українській дійсності» застерігає: «Попри все, не існує безперешкодного проникнення іншомовних елементів у структуру будь-якої мови, але щодо англо-американського неокумира ми до запопадливості показуємо цілковиту відкритість, запозичуючи цілі лексичні обойми, подекуди навіть латинські» (Фаріон, 2000: 150).

- У медичній галузі це питання знайшло місце в працях О. Гайди «Національне та запозичене в сучасній медичній термінології» (2011), Н. Місяць, В. Білоус «Інтернаціональне та національне в українській офтальмологічній термінології» (2005), Г. Навчук, А. Ткач «Українська медична термінологія на сучасному етапі: проблеми впорядкування» (2010), В. Юкало «Українська медична термінологія 20-х років XX століття і сучасність».
- Розглянувши різні погляди науковців щодо національного та запозиченого в сучасній українській медичній термінології, навівши зовнішні та внутрішні чинники розвитку медичної терміносистеми, О. Гайда висловив власну думку: «Сучасний досвід термінотворення доводить, що тенденція до перекладу запозичень шляхом калькування або шляхом підбирання національних відповідників є позитивною. Іншомовні ж терміни можуть входити в українську медичну термінологію лише за умови відсутності національних відповідників, адже не слід зловживати іншомовними словами, якщо існує прийнятний український відповідник. Власним науковим термінам варто надавати перевагу» (Гайда, 2011: 103).

- Дослідники інтернаціонального та національного в українській офтальмологічній термінології Н. Місяць, В. Білоус наголошують, що «гармонізація її розвитку включає використання інтернаціонального та національного в ній» (Місяць & Білоус, 2005).

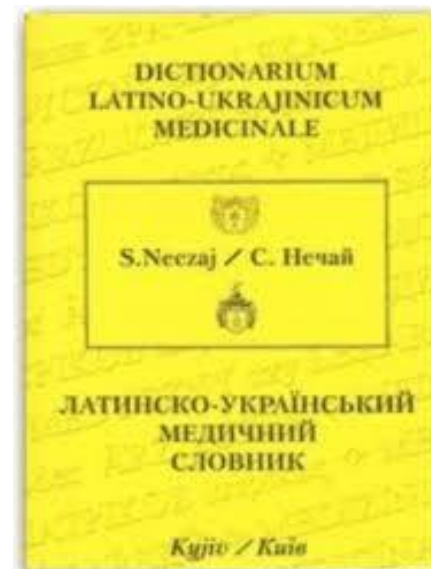
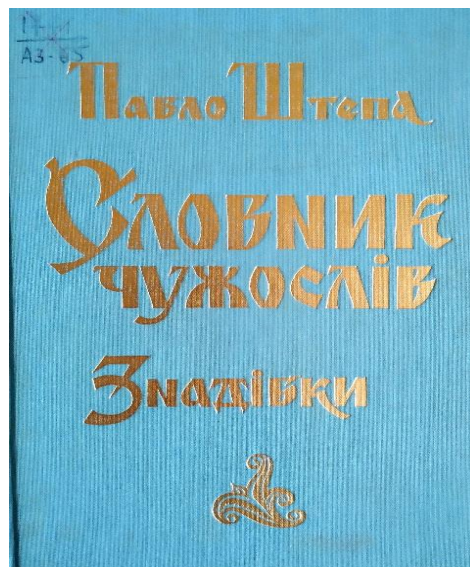

- Г. Навчук й А. Ткач у монографії «Українська медична термінологія на сучасному етапі: проблеми впорядкування» зазначають: «Українізація професійної сфери в медицині – процес тривалий і складний, що виявляється в численних помилках і недоліках наукових текстів» (Навчук & Ткач, 2010) тому автори намагалися розглянути й проаналізувати проблемні аспекти в творенні, функціонуванні й упорядкуванні українських медичних термінів, а також зосередити увагу на вирішенні цих питань, оскільки «проблемні аспекти у творенні та функціонуванні українських медичних термінів перешкоджають їм виконувати основне призначення – упорядковувати наукові поняття, найбільш точно й зрозуміло передавати наукові істини, полегшувати спілкування між фахівцями, так і з пересічними людьми» (Ткач, 2010: 166).

- Уваги заслуговують словники «Словник чужослів» (1977), «Латинсько-український медичний словник» (2002), у яких автори до слів іншомовного походження, подали, не властиві сучасній українській мові, відповідники (*гематеамсезія – кривавоблювачка, кардіограф – серцерискалка, масталгія – грудобіль*).
- Учені О. Самолисова та А. Ніколаєва зазначають, що «фахова термінологія повинна бути уніфікована і доведена до користувача у формі, яка б вимагала якнайменших зусиль у користуванні» (Самолисова & Ніколаєва, 2005: 203).

ЛІТЕРАТУРА

- ✓ Антонюк Г. Д. Співвідношення національного й інтернаціонального в суспільно-політичній термінології національних мов // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Сер.: Проблеми української термінології. 2002. № 453. С. 454–457.
- ✓ Архипенко Л. М. Іншомовні лексичні запозичення в українській мові: етапи і ступені адаптації (на матеріалі англіцизмів у пресі кінця XX – початку XXI ст.): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. / Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2005. 20 с.
- ✓ Гайда О. М. Національне та запозичене в сучасній медичній термінології // Гуманітарні та соціальні науки: матеріали III Міжнар. конф. молодих вчених HSS-2011 (Львів, 24–26 листоп. 2011 р.). Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2011. С. 102–103.
- ✓ Кочан І. М. Термінологія: національна чи міжнародна? // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Сер.: Проблеми української термінології. 2009. № 648. С. 3–8.
- ✓ Рудакова Т. М. Принципи засвоєння неозапозичень в українській літературній мові: орфографічна адаптація // [Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Сер.: Філологічні науки](#). 2013. Кн. 1. С. 129–135.
- ✓ [Місяць Н.](#) К., Білоус В. Й. Інтернаціональне та національне в українській офтальмологічній термінології // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка, 2005. № 23. С. 86–88.
- ✓ [Навчук Г. В., Ткач А. В.](#) Українська медична термінологія на сучасному етапі: проблеми впорядкування // Буковинський медичний вісник. 2010. Т. 14. № 4 (56). С. 163–166.
- ✓ Самолисова О., Ніколаєва А. Поняття “термінологія” та деякі аспекти українського медичного термінотворення // Українська термінологія і сучасність. 2005. Вип. VI. С. 201–204.
- ✓ Степанишин Б. І. Іншомовна лексика в українському мовленні: Чи можна (і чи треба) обходитися без чужомовних слів? // Київ. 2002. № 11. С. 152–155.
- ✓ Фаріон І. Д. Англomовний наступ в українській дійсності // Сучасність. 2000. № 3. С. 150–157.
- ✓ Фаріон І. Д. Соціальний контекст англоварваризації в українській освіті та науці // Записки з українського мовознавства. 2020. Вип. 27. С. 173–182.